

ЖУРНАЛИСТИКАЖУРНАЛИСТИКАJOURNALISM*Абдиева Ч.И.***КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАЛАЛ-АБАД ЖАНА
БАТКЕН ОБЛАСТТАРЫНДАГЫ ЭЛЕКТРОНДУК МААЛЫМАТ
КАРАЖАТТАРЫНЫН КАЛЫПТАНЫШЫ***Абдиева Ч.И.***ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ СРЕДСТВ ИНФОРМАЦИИ
В ДЖАЛАЛ-АБАДСКОЙ И БАТКЕНСКОЙ ОБЛАСТЯХ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ***Ch.I. Abdieva***FORMATION OF ELECTRONIC MEDIA
IN JALAL-ABAD AND BATKEN REGIONS
OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 801.8 (575.2)

Макалада Кыргызстандын түштүк жагында жайгашкан Жалал-Абад, Баткен областтарындагы электрондук маалымат каражаттарынын эгемендик жылдардан бери түптөлүшү жана басып өткөн жолдору деталдуу түрдө каралып, материалдар бир калыпка салынып көрсөтүлдү. Регионалдык масштабда карасак, анда ар бир областын электрондук маалымат каражаттары өз алдынча өзгөчөлөнгөн структура сыяктуу айырмаланып, өзүнүн жергиликтүү жамаатынын жашоосун чагылдырат. Телерадиолор башка массалык маалымат каражаттары сыяктуу эле айрым бир тараптар, же атайын органдар тарабынан башкарылат. Мамлекеттик эмес телерадиолордо мындай милдетти ага ээлик кылуучулар аткарсак же болбосо эл аралык уюмдар тарабынан демөөрчүлүк кылынса, мамлекеттик телеканалдардын иши мамлекеттик кызматтар аркылуу жөнө салынат. Электрондук маалымат каражаттары туруктуу өнүп-өсүп кетүүдө мамлекеттик эмес телерадиолорго караганда мамлекеттик телерадиолор басымдуулук кылары анализденди.

Негизги сөздөр: электрондук, маалымат каражаттары, Жалал-Абад областы, Баткен областы, мамлекеттик телерадиокомпаниялар, мамлекеттик эмес телерадиокомпаниялар.

В данной статье детально рассматривается становление электронных средств информации в Джалал-Абадской и Баткенской областях Кыргызской Республики со дня

установления независимости. Материалы показаны в единой формулировке. Если рассматривать данный вопрос в региональном отношении, то электронные средства информации каждой области различаются как самостоятельная структура и отражает жизнь и быт местного населения данного региона. Телерадиокомпании, как и другие средства массовой информации, возглавляются некоторыми сторонами заинтересованных лиц и или специальными органами. Если в негосударственных телерадиокомпаниях такую обязанность выполняют их владельцы или же спонсируются международными организациями, то работа государственных телеканалов управляется и контролируется государственными службами. В стабильном развитии электронных информационных средств анализированы государственные телерадиокомпании, которые имеют большое значение, чем негосударственные телерадиокомпании.

Ключевые слова: электронные СМИ, Джалал-Абадская область, Баткенская область, государственные телерадиокомпании, негосударственные телерадиокомпании.

The article provides a detailed overview of the history and development of electronic media in Jalal-Abad and Batken regions in the south of Kyrgyzstan since the years of independence. On a regional scale, each oblast electronic media, as a separate structure, reflects the life of its local community. TV and radio companies, like other media outlets, are controlled by certain parties or special bodies. At private TV and radio companies, the activities of state television channels are regulated by state

services if such an obligation is fulfilled by their owners or sponsored by international organizations. In the article it was analyzed that in the sustainable development of electronic media, state TV and radio companies prevail over private TV and radio companies.

Key words: *electronic, media, Jalal-Abad region, Batken region, state TV and radio companies, non-state TV and radio companies.*

Жалал-Абад областында мамлекеттик статусундагы «ЖМТРК» телерадиокомпаниясы 1991-жылы негизделген, штатында 36 кызматкер иштейт. Суткасына 17 саат эфирде, өздүк программалары 6 саат. 2017-жылы жаңы студия ачылып, санариптик берүүгө өткөн [1]. Өзүнүн маалымат борбору бар. Совет доорунда Жалал-Абад областы Ош областынын курамында тургандыктан бул аймакта телеканал менен радио жок болгон. Жалал-Абад өз алдынча област болуп, 1991-жылы бөлүнгөн. Ушуга үндөш бул жерде масс-медиялар түптөлө баштаган. Ушул аймакта мурун (совет доорунда) өзүнүн радиосу да болгон эмес, себеби Оштогу радио бул жакты камтыган. Эгемендүүлүк башталганда областын борборунда шаардык радио түзүлгөн, бирок 2007-жылы шаркенештин чечими менен аны жоюп салышкан. Радио азыркы күндө жок, Жалал-Абад областында жалаң эле телеканалдар иштейт, ушунусу менен башка областтардан айырмаланат.

Мамлекеттик телерадиокомпаниянын орду бар, бирок таасири күчтүү деп айтуу кыйын, буга салыштырганда жеке менчик телеканалдардын салмагы чоң. Таш-Көмүр шаарында “Миррор” деп аталган мамлекеттик эмес радио 2005-жылы түптөлүүгө аракет жасаган. Бирок лицензиясы жана радиожыштыгы болбогондугунан жашап кете алган эмес. Убактылуу Оштогу өзбек тилиндеги “Баракух” радио аркылуу чыгып турган.

«7 канал» 2010-жылдын 18-сентябрында эфирге чыкты. Оштогу июнь окуясынан кийин түзүлгөн, ошол учурда эл менен бийликтин ортосуна көпүрө болду. Бишкектен өзүнүн өкүлчүлүгүн ачып, Убактылуу Өкмөткө айтылган сын пикирлерди коомчулукка толук жеткирип турду. Элдин ишенимине кирген маалыматтык каражат катары белгиленди. Башкы кеңсеси Жалал-Абад шаарында жайгашып турат. Азыркы учурда 50 кызматкери бар[3].

Эң популярдуу көрсөтүүлөрү - “Кабар” маалымат программасы, түз эфирдеги “Бетме-Бет”, эрте мененки “Таң” программасы, интернет булактарынан алынган “Саясатка саякат” берүүсү жана башкалар. 2014-жылы каналдын башкы директору Алтынбек

Жумаев “Ачык сөз” деген программасын эфирге чыгарып, экс-президент А.Акаевден интервью алган.

2017-жылдан тартып санариптик берүү аркылуу бүтүн өлкөнү камтыды - Бишкек, Чүй, Нарын, Талас, Ош, Баткен, Жалал-Абад. М-Вектор агенттигинин изилдөөсү боюнча, алдынкы 10 телерадиокомпаниялардын арасына кирди. Божомолду аудиториясынын саны жарым миллион көрүүчүлөрдү түзөт деп эксперттер аныкташты.

2016-жылы “7 канал” ошол кездеги президент А.Атамбаевдин жакын адамы Икрамжан Илмияновдун карамагына өтүп, чыгармачыл жамааты жана канал жетекчиси А.Жумаев ордунда калышкан, бирок бул медиа каражатын “идеологиялык саясаты кескин түрдө өзгөргөн” деп “Кыргыз таймс” сайты билдирди [4]. Каналдын берүүлөрү - маалымат программасы, түз эфир, эртең мененки эфир, кулинардык берүү жана интернеттен алынган маалыматтар көбөйүп, популярдуулукка ээ болду. Санариптик форматка өткөндөн кийин, түштүк регионунан чыккан каналдардын лидери катары калыптанды [5].

“Сентябрь” телеканалы 2013-жылы Жалал-Абад шаарында ачылган. Ээси “Ата-Мекен” партиясынын лидери Өмүрбек Текебаев. Ачылыш аземи сентябрь айында өткөн. Адегенде областтык масштабын камтып, анан бүт өлкөгө жайылды. 2015-жылы канал Бишкек шаарына көчтү. “Ата-Мекен” партиясынын маалымдоо каражаты катары таанылды.

2017-жылдын 22-августунда Бишкектен Биринчи май районунун соту Башпрокуратуранын доо арызын карап, “Сентябрь” каналын жабуу боюнча өкүмүн чыгарды. Экстремисттик багытка түштү деп күнөө коюлду. Буга милициянын полковниги Абдылда Капаровдун телеканалдын түз эфиринде берген интервьюсү себеп болду. Бул инсанды Жээнбековдордун (Сооронбай менен Асылбектин) кадыр-баркына доо кетиргени үчүн сот 4 жылга эркинен ажыраткан. Бул жерден бир нерсени тактап берели. “Сентябрь” телеканалы соттун өкүмүнө чейин 2016-жылы санариптик көрсөтүүгө өткөндөн кийин кайра каттодон өтүп, “Сентябрь ТВ” деген аталышты алган. Сот так ушул санариптик каналды экстремисттик экен деп жаап салды, интернеттеги жана социалдык тармактардагы баракчаларын да жаптырды.

“Чолпон ТВ” Жалал-Абад шаарында ачылып, эфирге 2017-жылдын 11-ноябрь күнү мурунку “Сентябрь” телеканалдын имаратында ишмердүүлүгүн улантты. Директордун кызматын аркалаган Б.Кадыралиевдин айтымында ««Чолпон ТВ» өз алдындагы канал, “Сентябрь” каналына эч кандай тиешеси жок»

деп «Азаттык» радиодон билдирди. Канал санарипте чыгып, өз эфирин көбүнчө кино жана клиптер менен толтурат. Ээси ким экени ачык айтыла элек. Бул көз карандысыз маалымат берүүнүн жана көңүл ачуунун телеканалы деп эсептелинет. Окуялар, жаңылыктар, иликтөөлөр, кызыктуу көрсөтүүлөр эфирге берилет. Санарипте 24 саат бою чыгат. Штатта 6 адам иштейт. Көбүнчө «Азаттык» радиосу менен кызматташат.

Баткен областы 1999-2000-жылдарда өлкөбүзгө чек арадан исламдык экстремисттер кол салгандан кийин уюштурулган. Буга чейин аймак Ош областынын курамында болгон. Бул жерде областык статустарга жергиликтүү бийлик пайда болгондон кийин, Баткен областынын мамлекеттик телерадиоберүү компаниясы 2004-жылы негизделип, жергиликтүү жаңылыктарды, окуяларды, республикалык масштабдагы фактыларды чагылдыра баштады. Өзүнүн аудиториясы, авторлору, өзүнүн жылдыздары чыкты. Жетишкендиктерди, кыйынчылыктарды башынан өткөрдү. Донорлорду издеп, гранттык каражаттарды табуу максатында кыймыл-аракеттери орун алды.

2010-жылдан кийин кырдаал өзгөрдү. Баткен телерадиосу миллион долларды камтыган долбоорду утуп алып, ишке ашырды. Ал долбоор «Карегимде Мекеним» деп аталып, чек аралаш райондорунда жашаган жергиликтүү жамааттын социалдык көйгөйлөрүн кыргыз тилинде көрсөтө баштады. Тиешелүү учурларда суроолор орус жана тажик тилдеринде берилип, котормосу менен тартылат. Эфирдеги иштөө мөөнөтү суткасына 6 саатты түзөт (18.00 дон 24.00 чейин). Жаңылыктар, окуя болгон жерден репортаж, көрүүчүлөрдүн катышуусу менен түз эфир жана коммерциялык негизде жарым сааттык музыкалык куттуктоолор берилет. Штатында 26 кызматкери бар. Өз кабарчылары Лейлек жана Кадамжай райондорунда иштешет. Атайын курстардан окуп, тележурналистиканын ыкмаларын өздөштүрүшкөн. Штаттан сырткары кабарчылары да бар.

2015-жылы Баткендеги телерадио Юстиция министрлигинен кайрадан каттоодон өтүп, жаңы күбөлүк алып, Кыргыз Республикасынын Баткен областык мамлекеттик телерадиоберүү компаниясы деп аталып калды. Азыркы учурда эфирде 19 саат иштейт (7.00 дон 24.00 чейин). Өздүк продукциясы 8 саат. Штатта 36 адам. Санариптик берүү ушул жерден башталган, бул аймак республикага жайылтуу боюнча полигон катары тандалган. Баткен облусу Тажикстан менен чектешет, ушуга байланыштуу чек арада орун алган конфликттерди чагылдырууда жергиликтүү медиа ка-

ражаттардан мурун борбордук медиалар биринчи бергенге үлгүрүшөт. Жергиликтүү бийликтин да бул процесске тиешеси бар. Чек арага жакын тажик айылдарынын тургундары Баткен телеканалдын берүүлөрүн көрүшөт, анан ошол жактан жарыялар, жарнактар, куттуктоо каттар түшөт.

«ЮТС» телеканалы өз берүүлөрүн 2004-жылы баштады. Кызыл-Кыя шаарында негизделген. Бул жер Өзбекстанга жакын болгондугунан, жергиликтүү калк ошол жактын телеканалдарын көрүп, «Эхо долины» деген өзбек радиосун угуп турчу, себеби кыргыз тилиндеги электрондук медиа каражаттар жок эле. Мындай кырдаал 2004-ж. «ЮТС» ачылганда өзгөрдү. Бүгүн бул канал суткасына 24 саат эфирде, өздүк продукциясы 20% түзөт, штатта 4 кызматкери бар.

«Салам» радио 2001-жылы чет элдик уюмдардын колдоосу менен түзүлгөн. Ошол учурда бул Баткен аймагында биринчи радио болуп, уктуруусун 106.4 FM толкуну аркылуу күнүнө 18 саат эфирге чыга баштады. Жергиликтүү элге жакын маалыматтарды берип, маданият багытында көңүлдөрүн ачып турду. Анан музыкалык программаларды түзүп, жаштардын таланттарын колдоп, тарбия көрсөтөп, социалдык жана экономикалык маселелерди, жетишкендиктерди, түйшүктөрдү оперативдүү түрдө чагылдырып турду. Ушул радиодон өзүнүн профессионалдык эмгек жолун баштап, кийин бүт республикага белгилүү болгон инсандар чыкты - Максуда Айтиева, Сабыр Абдымомунов, Жеңиш Айдаров, Жылдыз Жусупова, Султан Артыков.

«Салам» радио учурда камтыган аймакты атасак, буга үч өлкөнүн жерлери кирет - Кыргызстандан: Баткен, Айдаркан, Кадамжай, Базар-Коргон, Ала-Бука, Ноокен; Тажикстандан - Согди областы; Өзбекстандан - Фергана областы. Угармандардын жалпы саны - 700 миң киши.

Өнөктөш болгон медиалар: «Азаттык» радиосу, Тажикстандагы Исфара шаарындагы «Терроз» радиосу, Кыргызстандагы Исфана шаарындагы «Коомдук» радиосу. «Салам» радио Кыргызстандагы белгилүү «ТОП 20» деген радиолордун катарына кирет. Өзүнүн имараты жана 500 ваттагы «передатчиги» бар, менчик продакшн жана уктуруучу студияларын түзгөн. Туруктуу түрдө 7 кызматкери иштейт (2 корреспондент, 2 диджей, дизайнер, оператор, коммерциялык директор). Буларга катар активист-окуучуулары, студент-волонтерлору бар.

Радионун багыттары - эртең мененки түз эфир, күндөлүк жаңылыктар, интерактивдүү берүү, агартуу

программасы, спорт, мектеп, студенттердин жашоосу, куттуктоолор, “Ден-соолук”, “Юридикалык клиника”, “Өмүр” программалары. Учурда “социалдык сеттерге” активдүүлүгүн көрсөтүп, интернет ресурс аркылуу угармандарга радио-эфирин жеткире баштады. Веб-сайт аркылуу да беришет - Фейсбук, Ютуб, Одноклассники, Инстаграмм.

Радиолордун көптүгү (мамлекеттик, жеке менчик, коммерциялыктар) дүйнө жүзүндө пайдалуу деп эсептелинет, анткени аудиторияны тандап алуу, ар түрдүү маалыматтарды, пикирлерди билүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Жогоруда көрсөтүлгөн маалымат 2018-жылы Баткен шаарында өткөн “Салам” радионун презентациясында деталдуу түрдө жарыяланган [6].

Кыргызстандын түштүк жагындагы Жалал-

Абад, Баткен областтарында азыркы учурда 6 электрондук маалымат каражаттары иштейт. Анын ичинде мамлекеттик “ЖМТРК», «Баткен ТВ» телеканалы, мамлекеттик эмес «7 канал», «Чолпон», «ЮТС» телеканалдары жана «Салам» радиосу эфирлерин үзгүлтүккө учуратпай иштеп келе жатат.

Адабияттар:

1. <http://kg.kabar.kg/news/zhalal-abad-mamlekettik-teleradiokompaniiasynda-maalymat-borboru-achyldy/>
2. <https://www.turmush.kg/news:163312>
3. “Кыргыз таймс” сайты - 15-июль, 2016-жыл.
4. Ток-шоу “Чындык” - 7 телеканал, 2013-жыл, февраль.
5. Майдан. kg, 2018-жыл, 22-август
6. ЖЧК “Дааназат Ордо”. Радиостанция “Салам”. Презентатор - Амирова Улукбүбү. - Баткен, 2018.